

«КОХАННЯ» У «ПРОСТОРИ» ТА «ПРОСТІР» У «КОХАННІ»: МЕТАФОРИЧНИЙ ДІАЛОГ КОНЦЕПТІВ

У статті розглядаються деякі метафоричні кореляції, які існують між двома базовими концептами людської свідомості – «КОХАННЯ» та «ПРОСТІР». Детальному аналізу піддаються основні когнітивні принципи, покладені в основу усвідомлення номінацій «кохання» в термінах мовних одиниць просторової семантики. Дослідження проведене у контексті положень когнітивної лінгвістики.

В статье рассматриваются некоторые метафорические корреляции, существующие между двумя базисными концептами человеческого сознания – «ЛЮБОВЬ» и «ПРОСТРАНСТВО». Детальному анализу подвергаются основные когнитивные принципы, положенные в основу осмысления номинаций «любви» в терминах языковых единиц пространственной семантики. Исследование выполнено в русле положений когнитивной лингвистики.

The article dwells on metaphorical correlation between two basic concepts of human mentality – —LOVE and —SPACE. The concepts under study are viewed within the framework of cognitive semantics. Conceptual metaphor is treated as the cognitive mechanism underpinning language nominations of —love in terms of notions pertaining to —space domain. The paper also aims at investigating the basic principles that back cognitive processes under analysis.

В ієрархії основних функцій, що їх виконує кожна національна мова – таких як функції *спілкування* (комунікативна), *повідомлення* (інформативна), *впливу* (емотивна), – функція *фіксації і збереження комплексу знань та уявлень певної мовної спільноти про оточуючий світ* (когнітивна) посідає особливе місце [черн4: 4]. Саме універсальність та глобальність знання, закодованого в мовних формах різних рівнів, дозволяє дослідникам усвідомити закономірності руху людської думки та змодельовати приховані від безпосереднього зовнішнього спостереження глибинні процеси, які відбуваються у свідомості людини в процесі її соціальної діяльності. З урахуванням цього, цілком природною вбачається спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на пошук з'єднуючої ланки між мовою, мисленням та соціокультурним контекстом, в якому функціонує певна мова та розгортається певний тип мислення.

Посилення інтересу до зазначених вище проблем зумовило той факт, що у коло розв'язання найактуальніших мовознавчих питань сьогодення потрапила *людина* як носій мови. При цьому вихідним у сучасних лінгвістичних дослідженнях стало положення про те, що кожен індивід як

мовна особистість має власну концептуальну картину світу (ККС). Остання складається з універсальних елементів, зумовлених приналежністю її носія до певної національно-культурної спільноти, та специфічних індивідуальних компонентів, наявність яких в ККС індивіда залежить від ознак самого індивіда – його особистісних якостей, соціального статусу, віросповідання, гендерної приналежності, віку, рівня освіти тощо. Результат інтерпретації світу свідомістю людини фіксується в „матрицях» мови, що дозволяє дослідникам оперувати двома основними поняттями: «мовна картина світу» (МКС) як матеріальне втілення ККС та «мовна особистість» як носій та творець МКС. При цьому індивідуальні ознаки кожної МО (та, відповідно, її МКС) найбільш яскраво виявляються в індивідуальних авторських інтерпретаціях певних універсалій ККС – зокрема понять, що є амбівалентними в контексті різних культур, різних національних менталітетів та різних індивідуально-особистісних фреймів світосприйняття. Саме до таких феноменів належать концепти, когнітивну кореляцію яких ми спробуємо пояснити у запропонованій статті. Мова йдеться про концепти «кохання» та «простір», сутність яких людство прагне пояснити протягом багатьох століть.

З одного боку, *кохання* зазвичай розглядається як одна з головних аксіологічних функцій особистості. На думку багатьох дослідників, саме кохання, що парадоксальним чином існує подвійно – як егоїзм з одного боку та альтруїзм з іншого – формує ціннісний світ людини, утворює суттєвий стрижень її соціального існування, забезпечує повноту і змістовність її буття.

З іншого боку, *простір* як одна з фундаментальних категорій сприйняття людиною світу вбачається «самосвоєрідною реальністю, що є наскрізь організованою та ніде не байдужою, оскільки має внутрішню впорядкованість та устрій» (за П. Флоренським) [дис192: 60]. В.М. Топоров наполягає на необхідності врахування двох основних концепцій розуміння простору – Ньютона та Лейбниця [176: 228]. При цьому ньютонівський простір як дещо первинне, самодостатнє, незалежне від матерії, принципово абстрагується від чинника сприйняття його людиною [214: 18]. Г. Лейбниц, навпаки, вважає, що простір – це «дещо відносне, залежне від об'єктів, що в ньому містяться, і визначений він порядком (спів)існування речей» [176: 228]. Цей простір «оживляється» присутністю в ньому людини, «інтерпретується», «прочитується» людиною та належить сфері людських уявлень про світ — «наївній філософії» світу, на постулатах якої ґрунтується ККС [214: 18]. Досліджуючи простір з лінгвістичної точки зору, ми намагаємось звести до купи риси фізикогеометричного простору Ньютона та

простору в розумінні Г. Лейбниція, і в цьому сенсі розподіляємо точку зору П. Флор енського, який стверджує, що «дійсність є лише своєрідною формою устрою простору» [193: 71].

Об'єктом розгляду в запропонованій статті став суто мовний матеріал – концептуальні метафори (КМ), які репрезентують досвід людської інтерпретації «кохання» в термінах концепту «простір». Проведений аналіз дозволив дослідити специфіку когнітивних принципів, покладених в основу сприйняття кохання як соціального обумовленого явища, та проаналізувати способи англomовної експлікації ономасіологічного простору розглядуваного концепту у термінах понять, що концептуально пов'язані з розумінням людиною простору. Вихідним у контексті представленого дослідження є визначення людини як фізичної сутності, що відокремлена в певному просторі від світу, який знаходиться поза її межами. При цьому таку орієнтацію типу "усередині-ззовні" людина переносить також на інші фізичні об'єкти. Останні розглядаються індивідом як вмістища, що мають власний внутрішній простір та відокремлені від зовнішнього світу [56]; і навіть там, де не існує природної фізичної межі, яку б сприймалась як така, що замикає простір, людина вибудовує свої власні штучні межі. Таким чином, людина-індивід окреслює певну територію свого буття (біологічного та соціального) з притаманним їй внутрішнім простором та обмежувальною поверхнею.

В цілому, арсенал концептів і, відповідно, залучених до їх репрезентації мовних форм, які втілюють «просторово орієнтоване» метафоричне сприйняття кохання представниками англomовного соціуму, вбачається досить розгалуженим. Ономасіологічна основа розглядуваних метафор розгортається навколо трьох ключових зон – семантичних сфер (СС), які, в свою чергу, шляхом гіперо-гіпонімічного розгортання відсилають дослідника до семантичних розділів (СР) і груп (СГ), в яких кожен із залучених до метафоричної номінації елемент реалізує свій смисловий потенціал. В загальному вигляді ономасіологічний простір проаналізованих нами метафоричних номінацій «кохання :: простір» представлений таким чином:

СС 1 «Життєвий простір (нежива природа)»

СР1 «Географічне природне середовище»

- СГ1 «Топографічні об'єкти»
- СГ2 «Космічні тіла»
- СГ3 «Природні явища»
- СГ4 «Біосфера»

СС 2 «Життєвий простір (жива природа)»

CP1 «Флора»

CP2 «Фауна»

ССЗ «Орієнтація у просторі»

Розглянемо більш детально окремі приклади, проінтерпретувавши когнітивне підґрунтя кожного з них шляхом наведення концептуальних принципів, покладених автором в основу творення метафоричного осмислення «кохання» в термінах понять на позначення «простору».

СГ «Топографічні об'єкти» представлена наведеними нижче номінаціями «океан» та «річка».

КМ «*Love is an ocean of emotions entirely surrounded by expenses*» (Th.R. Dewar) характеризує кохання як дещо велике за обсягом, таке, що постійно змінюється під впливом зовнішніх на внутрішніх факторів. Більш за те, наведена алегорія знов підтверджує дуалізм природи кохання, в якому духовне (emotions) сперечається з матеріальним (expenses).

КМ «*Love is a river, peaceful and deep*» (an.au.) та «*Love is the river of life in the world*» (H.W. Beecher) в своїй структурі містять роз'яснення того, які параметри географічної номінації "ріка" автор екстраполює на соціальну номінацію "кохання": "кохання" – це глибоке почуття, що несе спокій та мир. До того ж, номінація "річка" репрезентує кохання динамічну сутність, і в цьому випадку динаміка річної течії відбиває динаміку (розвиток, зміни) почуттів в рамках концепту "кохання".

СГ «Космічні тіла» представлена номінаціями «місяць», «зірка» та «сонце». Протягом століть ці об'єкти залишались для людини далекими та незрозумілими – такими, що, напевне, ніколи цілком не відкривуться її розумінню, і саме подібну експлікацію «кохання» пропонують зазначені номінації. Крім того, в кожному окремому метафоричному вислові автор інтерпретує концепт, що нас цікавить, по-різному.

Порівнюючи кохання з місяцем, автор пропонує враховувати фази зменшення та збільшення місяця – динамікою (розвитком), що вказує на існування динамізму в рамках самого «кохання»: "*Love is like the moon, when it does not increase, it decreases*" (Segur).

Містичність та краса, втілена в коханні, репрезентується за допомогою номінації «зірки»: "*The stars are quite like love, love is beautiful and burns on, brightly forever, love is almost mysterious just as the stars in the magnificent sky*"(an.au.).

Протягом багатьох століть, сонце як небесне світило було об'єктом поклоніння багатьох народів. Існував навіть культ сонця: вважалося, що сонце приносило щастя – адже, не випадково жовтий колір сонця символічно позначає щастя, святість, а священне "магічне" число 7,

вважають дослідники слов'янської космогонії та міфології, є числом сонця [22]. Більш за те, арабська символіка пропонує розглядати сонячні промені як емоції [63]. Виходячи з цього, можна провести паралель між номінацією «сонце» та номінацією «кохання» і отримати КМ «*Love is the sun shining bright in a rainy day*», де кохання представлено як дещо магічне та яскраве, таке, що приносить гарні емоції (щастя) навіть коли щось негаразд. Можна лише розмірковувати над тим, чи випадковим є той збіг, що число 7 – число сонця у слов'янській міфології та число щастя в китайській та японській релігіях – збігається з неофіційною назвою кохання як «сьомого почуття».

СГ «Природні явища» представлена в ономаціологічному просторі розглядуваних метафор номінаціями «шторм», «вогонь» та «полум'я».

Стихійні явища природи (наприклад, шторм) проявляються як могутні руйнівні сили, що зазвичай не підкоряються впливу людини. Певною мірою кохання теж виявляє руйнівну силу: закохана людина частіше за все жертвує своїми бажаннями та навіть іноді і життям заради іншої (коханої) людини. Концепт «кохання» експлікується в термінах номінації «шторм» таким чином: «*Love is like a storm. It is calm and soothing. It is natural and essential. It is powerful and fulfilling and nothing can get in it's way*» (an.au.).

Наведену КМ можна пояснити на основі таких концептуальних принципів:

- кохання і шторм – явища цілком природні ;
- звук води при штормі (коли його не бачиш та не розумієш його загрози), як і слова про кохання, заспокоюють;
- кохання та шторм дуже могутні: якщо хтось підпадає під їх вплив, шансів залишитись осторонь стихії дуже малі.

Номінації «вогонь» та «полум'я» є проявами одного явища. Вогонь – тепло, що було необхідне людині для нормального розвитку: згадаємо хоча б давньогрецький міф про Прометея, що приніс людям вогонь, без якого їхнє життя було б неможливим. За давніх часів на основі реальних корисних якостей вогню склались марновірні уявлення про нього як про стихію, що очищує. Пізніше виникла думка про плодючу силу вогню, і в ритуальних діях багатьох релігій вогонь присутній як необхідний елемент [22]. Автори наведених нижче КМ прагнули експлікувати кохання як непередбачуване почуття, але водночас як таке, без якого неможливо уявити собі життя, хоча воно й несе в собі загрозу бути знищеним – спаленим вогнем: див. КМ «*Love is fire. But whether it is going to warm your heart or burn down your house, you can never tell*» (J. Crawford), «*Love is a fire sparkling in lovers' eyes*» (an.au.), «*Love is an old flame that never dies*» (an.au.), «*Love is a flame; very pretty, often very hot and fierce, but still only light and flickering*» (H.W. Beecher).

СГ «Біосфера» представлена номінаціями «пісок», «паливо», «повітря». Розглянемо приклади КМ з цієї сфери.

Згідно грецької міфології та алхімії, поняття «пісок» може розглядатися як «форма» або «ідея». Проводячи паралель між двома поняттями – «кохання» та «пісок», зазначимо, що в обох з них існує внутрішній сенс, ідея. Яка ж ідея закодована в наступному прикладі? *«Love is like fine sand. Grasp it and it will quickly slip through your fingers. Cup it gently and it will fill the voids of your soul – as sand seeks to fill the spaces in your hands» (an.au.)*. Цілком природно, що кохання, як і пісок, може зникнути (формально та/або змістовно), якщо необережно з ними поводитися. Однак, вони досить гармонійно розмістяться у житті за умов правильного з ними поводження.

Наступне метафоричне зображення концепту «кохання» за допомогою номінації «паливо» суперечить думці тих авторів, які вважають, що кохання – це вогонь: див. КМ *«Your love is the fuel for the fire burning in my heart» (an.au.)*. З одного боку, ця номінація підтверджує зв'язок вогню зі сферою почуттів (emotio), з іншого – спростовує думку про те, що вогонь впливає на виникнення кохання як почуття. Автор метафоричного переносу, що розглядається, вважає за доцільне інтерпретацію кохання як палива, що додає вогню, який вже існує в серці та очевидячки символізує життєві сили та можливість горіти (тобто жити) далі.

Ще одним метафоричним переносом із СС1 «Життєвий простір (нежива природа)» слід вважати експлікацію кохання через поняття «повітря»: *«Love is like the air we breath. It may not always be seen, but it is always felt and used and needed» (an.au.)*. Основою утворення наведеної КМ стала універсальна істина про те, що повітря є гарантом життя людини: адже, без кохання, так само як і без повітря, життя неможливе. Увагу автора також привернув той факт, що дві порівнювані сутності не є видимими, але їх досить легко відчутти.

Підсумовуючи наведені вище приклади, зауважимо, що в контексті проведеного дослідження в нагоді можуть стати стародавні та середньовічні уявлення, згідно яких віднесені нами до складу розглянутої СС1 «Життєвий простір (нежива природа)» поняття можна умовно зв'язати до чотирьох елементів – вода, повітря, вогонь та земля. Ці елементи відповідають чотирьом основним якостям – тепло, сухість, вологість та холод. В свою чергу, подальша класифікація згаданих якостей дає дослідникові дві діалектично пов'язані пари – вологість :: холод та тепло :: сухість, в яких перша пара якостей є характеристиками місяця, що відтворює жіноче начало, а друга пара – характеристиками сонця як чоловічого начала [63]. Разом з цим, з астрономічної точки зору світилом є лише сонце, в той час як

місяць світить лише відображеним світлом. Відповідно, як вважали у стародавні часи, сонце віддає своє світло місяцю для того, щоб жіноче начало, що символізує місяць, досягло досконалості [op.cit.]. Таким чином, слід говорити про існування взаємодії між місяцем та сонцем, що є символом зображення взаємодії між чоловіком та жінкою. Спираючись на ідеї давніх та середньовічних вчених та порівнюючи кохання з усіма цими елементами, ми тим самим доводимо існування в рамках концепту «кохання» діалогу між чоловіком і жінкою.

СС2 «Життєвий простір (жива природа)» у порівнянні з попередньою сферою менш розгалужена. Її подальша деталізація відбувається в двох семантичних розділах – «Флора» та «Фауна», що репрезентують рослинний та тваринний світи як частини єдиного живого світу.

Експлікації поняття «кохання» в рамках СР1 "Флора" фіксується в аналізованих метафоричних переносах як загальними назвами – «квітка», «дерево», «гриби», так і конкретною номінацією квітки – «роза». В цілому, слід зазначити, що автори наведених нижче КМ експлікують концепт «кохання», відштовхуючись від зовнішніх характеристик представлених об'єктів та їх природних функцій. Так, беручи за основу той принцип, що дерево з кожним днем глибше та глибше вростає своїм корінням у землю, автор наводить характеристику кохання набиратися сили та ставати дедалі сильнішим: *"My love is like a tree, the roots of which grow deeper every day; I have no ways of uprooting it" (an.au.)*.

Порівнюючи справжнє кохання з їстівними грибами, а фальшиві почуття – з отруйними, творець наступної метафоричної номінації спирається на те, що добрі та погані гриби як об'єкти матеріального світу, які досить легко розпізнати за певними ознаками, зовсім не схожі на почуття (абстрактні сутності), зрозуміти характер яких доволі важко, а підчас і неможливо: *"If only one could tell true love from false love as one can tell mushrooms from toadstools" (K. Mansfield)*.

Метафоричне зображення кохання як квітки («*Love is like a flower that blooms with love and care*» (an.au.) базується, судячи з авторського пояснення, на таких концептуальних принципах:

- зовнішні характеристики квітки, що завжди зображується як дещо прекрасне, порівнюються з красою кохання;
- ставлення як до квітки, так і до такого почуття як кохання, повинне бути однаково обережним.

Експлікуючи концепт "кохання" за допомогою конкретної номінації квітки – «тройнди», автор не тільки спирається на вищезгадані фактори, а й концептуалізує сутність «кохання», підкреслюючи саме особливості

троянди як квітки: вона, як і кохання (закохана людина), захищає себе, якщо в цьому виникає потреба: "*Love is a wild rose, beautiful and calm, but willing to draw blood in its defense*" (M. Overby).

CP2 «Фауна» представлений в метафоричній репрезентації концепту «кохання» номінаціями «метелик» та «кролик». Слід зазначити, що концептуальний перенос у цьому випадку базується здебільшого не на зовнішніх, а на внутрішніх характеристиках об'єктів. Так, КМ «метелик → кохання» (див. "*True love is like a butterfly. Once you set it free, it is hard to recapture*" (an.au.); "*You took my love gently in your hands like a butterfly. Then you plucked off one of the wings and laughed as it flopped upon the ground*" (D.J.Solomon)), базується на таких рисах схожості об'єктів:

- метелика дуже важко зловити знов, якщо одного разу випустити його. Кохання теж, на думку багатьох людей, може не повернутись;
- метелик (як і кохання чи закоханий) досить тендітний та беззахисний в цьому світі, де багато людей воліють його спіймати.

Подібний концептуальний принцип (беззахисність перед людськими вадами та бажаннями) покладено в основу зображення концепту «кохання» за допомогою номінації «кролик»: "*Love, like the rabbit at the dog track, is the elusive, fake, and never attained reward which, for the benefit and amusement of our masters, keeps us running and thinking in safe circles*" (Beverly Jones).

На перший погляд, зазначений принцип «безпорадності та слабкості» суперечить запропонованому вище принципу концептуального переносу «троянда → кохання», де кохання розглядається як сутність, що може захистити себе. Але саме ці приклади вкотре доводять думку про складний та суперечливий характер «кохання», пояснити який можна лише звернувшись до вихідного положення про те, що кохання – це іманентно властиве кожній людині почуття. А оскільки людина є соціальним індивідом, який повсякчасно виконує широкий спектр соціальних ролей (в тому числі ролей, пов'язаних зі станом закоханості та відчуття кохання), протиріччя слід вважати цілком природною властивістю людини. Відповідно, суперечливість та динамізм повинні також розглядатись як невід'ємні характеристики кохання.

Більш за те, саме в суперечливій єдності та боротьбі між протилежними властивостями, ознаками й тенденціями, які об'єктивно притаманні всім формоутворенням матеріального та духовного світу, полягає, з філософської точки зору, джерело розвитку. На підтвердження цього постулати розглянемо декілька прикладів КМ, ономазіологічна основа яких

відсилає дослідників до аналізу понять ССЗ «Орієнтація у просторі». Саме експлікація концепту «кохання» як динамічної сутності домінує у зазначеній СС. В проаналізованих нами прикладах автори зображують кохання за допомогою таких номінацій як «пригода»,

«дорога», «маршрут»: *"We love because it's the only true adventure" (an.au.); "I think love is like a road, a winding trail that does unfold, you know its love as you make your way, and your love is there to meet you halfway" (an.au.); "Love is the shortest route between two hearts" (an.au.); "Love is like a magic carpet ride" (an.au.)*. Але до концептуальних принципів, що вже були запропоновані можна додати такі: дорога, якою б довгою вона не була, має свій початок та кінець, що дуже схоже на етапи зародження та закінчення кохання; дорога, як і кохання, викликають в людини певні переживання, та потребують емоційної підготовки.

В цілому, можна відмітити, що при експлікації концепту "кохання" в рамках ССЗ "Просторова орієнтація", достатньо чітко просліджується протиріччя, що існують в рамках самого концепту "кохання". Такі протиріччя пов'язані з різним сприйняттям поняття "кохання" людьми. Згідно філософському закону, розвиток (а таким чином – динаміка) відбувається тільки там, де існують протиріччя. Це твердження ще раз підтверджує існування в рамках концепту "кохання" динаміки, яка впливає на постійний інтерес його дослідження.

Таким чином, в рамках КС "Простір та час" ми проаналізували, як концепт "кохання" експлікується номінаціями, що позначають простір, де живе людина. Взагалі, треба відмітити, що уявлення про суто природний, екологічний життєвий простір індивідів зливаються з ідеями про соціальний життєвий простір. Світ природного простору як горизонтальна площина формування індивідів стає ареною для розгортання вертикальної структури суспільства – подій, що відбуваються в сфері соціального буття людини-особистості [14].

Гнаповська Л. В. «Кохання» у «просторі» та «простір» у «коханні»: метафоричний діалог концептів / Л. В. Гнаповська, М. В. Дука // Науковий вісник Чернівецького національного університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. – Вип. 439-440. – С. 87-92.